

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Εμβάθυνση Δημοσίου Δικαίου
Ακαδημαϊκό Έτος 2003-2004

Εργασία της
Ντζιώρα Βασιλικής

Με Θέμα|

Η ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης (άρθρ.5παρ.4Συντ.)

Διδάσκοντες
Καθηγητής Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος
Λέκτορας Σπύρος Βλαχόπουλος
Λέκτορας Γιώργος Γεραπερίτης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ Σελίδες

I. ΤΟ ΘΕΜΑ	5
II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ.....	6
III. ΤΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ.....	8

B. ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

i) Επιτρεπτό επιβολής γενικών νομοθετικών περιορισμών-Απαγόρευση λήψης ατομικών διοικητικών μέτρων.....	9
ii) Εξαιρέσεις από την απαγόρευση των «ατομικών διοικητικών μέτρων».....	10

Γ. ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ

i) Το περιεχόμενο της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης.....	11
ii) Προσδιορισμοί και περιορισμοί της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης	13
iii) Η εκτόπιση.....	13

Δ. ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΞΟΔΟΥ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΧΩΡΑ.....

i) Ελευθερία εξόδου και δημοκρατία.....	14
ii) Το περιεχόμενο του δικαιώματος εξόδου.....	15
iii) Εξαιρέσεις.....	16

Ε. ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ

i) Το περιεχόμενο του δικαιώματος	18
ii) Περιορισμοί-Εξαιρέσεις.....	19

ΣΤ. ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

i) Περιεχόμενο και νομοθετική κατοχύρωση.....	20
ii) Είσοδος αλλοδαπού στην ελληνική επικράτεια.....	22

iii) Πρόσφυγες και πολιτικό άσυλο.....	24
iv) Έξοδος αλλοδαπού από τη χώρα.....	25
v) Απέλαση και έκδοση.....	26

Z. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ.....	28
--------------------------------	----

H. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	29
----------------------	----

Θ. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I) ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ.....	30
II) ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ.....	31

I. ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	32
------------------	----

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. ΤΟ ΘΕΜΑ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως αναφορά πολιτικής δράσης, αποτελούν βασικό στοιχείο της κάθε έννομης τάξης. Όρος καθημερινής χρήσης καταχωρισμένος στις εργασίες διεθνών οργανισμών, στις δραστηριότητες μη κυβερνητικών οργανώσεων, της πολιτικής των κυβερνήσεων, εκφράζει ταυτόχρονα το ιδεολόγημα, τη διεκδίκηση και το θετικό δίκαιο. Σύμφωνα με τον Ούγγρο καθηγητή Imre Szabo, «τα δικαιώματα του ανθρώπου συνιστούν μια έννοια του συνταγματικού και του διεθνούς δικαίου, με προορισμό την προστασία, κατά θεσμοθετημένο τρόπο, των δικαιωμάτων του ανθρώπινου όντος από τις υπερβάσεις της εξουσίας που διαπράττονται από τα όργανα του κράτους, και την προαγωγή, παράλληλα, της εγκαθιδρύσεως ανθρωπίνων συνθηκών διαβιώσεως, καθώς και της πολυδιάστατης ανάπτυξης της ανθρώπινης προσωπικότητας».

Η ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα που διασφαλίζουν την προσωπική ελευθερία του ανθρώπου και κατοχυρώνονται νομοθετικά τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Το άρθρο 5 παράγραφος 4 του Συντάγματος καθιερώνει ρητά την ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης. Στη ανάπτυξη που ακολουθεί, θα αναπτύξουμε τα ζητήματα που γεννά το δικαίωμα κίνησης και εγκατάστασης στην ελληνική επικράτεια καθώς και τη δυνατότητα επιβολής περιοριστικών μέτρων της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης. Τα εν λόγω ζητήματα αφορούν στην κίνηση και εγκατάσταση των Ελλήνων πολιτών στην Ελλάδα, στην είσοδο και έξοδο Ελλήνων πολιτών στην και από τη χώρα, και τέλος σε θέματα δικαίου των αλλοδαπών.

II) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ

Η παρ.4 του αρθρ.5 του ισχύοντος συντάγματος είναι σχετικά νέα στη συνταγματική

μας ιστορία, αφού αριθμεί μόλις τριάντα χρόνια ύπαρξης. Πριν από το Σύνταγμα του 1975 υπήρχε έμμεση μόνο κατοχύρωση της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης στους Έλληνες πολίτες. Η διάταξη που προέβλεπε την κατοχύρωσή της, και η οποία επαναλαμβανόταν στερεότυπα σχεδόν στα προισχύσαντα Συντάγματα, ήταν η ακόλουθη «Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστος ὄχι καταδιώκεται, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται ή άλλως πως περιορίζεται, εμμή οπότεν και ὅπως ο νόμος ορίζει».

Πράγματι η διάταξη αυτή (...άλλως πως περιορίζεται) κατοχύρωνε και την ελευθερία κινήσεως στους Έλληνες, ενώ παράλληλα επέτρεπε ρητά στο νομοθέτη (...ως νόμος ορίζει) την επιβολή περιορισμών κατά την άσκησή της. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την απεριφραστή καταστρατήγηση του Συντάγματος και τον καταθλιπτικό περιορισμό της συνταγματικής προστασίας της προσωπικής ελευθερίας. Η σχετική νομοθεσία που προέβλεπε μεταξύ άλλων την απαγόρευση της αποδημίας και την εκτόπιση -ως μείζων μέτρο για την προστασία του πολιτειακού και κοινωνικού καθεστώτος από τον ὄχι εσωτερικό εχθρόὄ αποτελέσε μέρος του «παρασυντάγματος». Κατά τη φιλελεύθερη διακυβέρνηση της χώρας από την Ένωση Κέντρου (1963-1964) υπήρξε περιορισμένη μόνο εφαρμογή των παραπάνω μέτρων. Με την επιβολή ὄμως στις 21 Απριλίου 1967 του Δικτατορικού καθεστώτος αναβίωσε η ευρεία εφαρμογή τους. Η δεινή εμπειρία του δικτατορικού καθεστώτος κατέστησε αναγκαία την κατάργηση της σχετικής νομοθεσίας και τη ριζική αναμόρφωση. Έτσι, το Σύνταγμα του 1975 κατοχύρωσε ρητά για πρώτη φορά την ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης και προέβλεψε σχετικούς περιορισμούς .

Με την πρόσφατη αναθεώρηση του 2001 καταργήθηκε το εδ.γ της παρ.4 του αρθρ.5 Συντ. και αναδιατυπώθηκε το εδ.β, έτσι ὄστε η επιβολή ατομικών μέτρων περιοριστικών της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης να είναι πλέον δυνατή μόνο ως παρεπόμενη ποινή , σε περίπτωση καταδίκης από ποινικό δικαστήριο. Το περιεχόμενο των μέτρων αυτών δεν μπορεί πάντως να συνίσταται σε υποχρέωση διαμονής σε συγκεκριμένο τόπο και μάλιστα υπό το καθεστώς «οργανωμένης διαβίωσης» ὄπως συνέβαινε ὄχι μέχρι το 1974 με τη διοικητική εκτόπιση , γιατί κάτι τέτοιο θα αποτελούσε στέρηση και ὄχι απλό περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας. Είναι σαφές ,λοιπόν, πως περιορισμοί στην ελευθερία κίνησης για χρέη προς το δημόσιο και το ΙΚΑ που προέβλεπαν παλαιότερα νομοθετήματα δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες συνταγματικές απαιτήσεις. Εντυπωσιακή είναι η ρητή κατοχύρωση της συμβατικά κείμενα που αναφέρονται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ελευθερία κίνησης περιλαμβάνεται στο άρθρ.12 του ΔΣΑΠΔ(1966) , το οποίο προβλέπει ὄτι «καθένας είναι ελεύθερος να εγκαταλείψει οποιαδήποτε χώρα, συμπεριλαμβανομένης και της δικής του» .

Περιορισμοί του δικαιώματος αυτού επιτρέπονται μόνο αν είναι απαραίτητοι «για την προστασία της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας υγείας, των χρηστών ηθών ή των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων» ὄχι Είναι αξιοσημείωτο ὄτι το άρθρο 12 του Συμφώνου δε διακρίνει ως προς τους αλλοδαπούς , εφόσον αυτοί βρίσκονται νόμιμα στο έδαφος του κράτους , και ὄχι καθίστανται και αυτοί φορείς της ελευθερίας κίνησης , διαμονής και εξόδου από τη χώρα, παρά το ὄτι το άρθρ.5 παρ.4 Συντ. αναφέρεται (μόνο) στους Έλληνες .» Για το λόγο αυτό, τυχόν περιορισμοί είναι θεμιτοί μόνο στα ὄρια των προβλέψεων της παρ.3 του άρθρ.12 ΔΣΑΠΔ.

Ακόμη, η ελευθερία κίνησης κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 3 του τετάρτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ(1963), στο άρθρο 13 της Οικουμενικής Διακήρυξης (1948), καθώς και στο άρθρο 8 ΔιακΕΚοινοβ.

Η ρητή αυτή διασφάλιση, κυρίως μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, είναι κάθε ὄχι παρά συμπτωματική και σχετίζεται με την πύκνωση των διεθνών σχέσεων σε

οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο που δημιούργησε την ανάγκη υπερεθνικής διασφάλισης της ελευθερίας κινήσεως .

III. ΤΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Η ιστορική αναδρομή μας δείχνει παραστατικά ότι η προστασία της ελευθερίας κίνησης , όπως άλλωστε και κάθε θεμελιώδους δικαιώματος , καθορίζεται αποφασιστικά από τις ιδιομορφίες του εκάστοτε κοινωνικού σχηματισμού. Έτσι, στο βαθμό που επιτρέπουν τα πλαίσια της μελέτης, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι εν λόγω ιδιομορφίες κατά την προσέγγιση του εννοιολογικού περιεχομένου των δικαιωμάτων.

Η ένταξη της ελευθερίας κίνησης στο προστατευτικό σύστημα για τα θεμελιώδη δικαιώματα και η ομόφωνη βούληση του συντακτικού νομοθέτη για την προστασία της αποτελούν τις ερμηνευτικές «σταθερές» που μας βοηθούν στην αναζήτηση του περιεχομένου της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης .

Κατ' αρχάς θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η ελευθερία κίνησης αφορά μόνο στην προσωπική κίνηση , διαμονή και εγκατάσταση, την κίνηση δηλαδή ατόμων καθ' εαυτά και όχι ως οικονομικών παραγόντων, επαγγελματιών ή εργαζομένων ή κίνηση και εγκατάσταση επιχειρήσεων. Οι ελευθερίες αυτές αφορούν στην οικονομική ελευθερία.

Η ελευθερία κίνησης αναφέρεται στην ελληνική επικράτεια και παρουσιάζει ζητήματα I) κίνησης και εγκατάστασης Ελλήνων πολιτών εντός της χώρας ii) εισόδου Ελλήνων πολιτών στην Ελλάδα iii) εξόδου Ελλήνων πολιτών από τη χώρα και iv) που αναφέρονται στους αλλοδαπούς , γιατί το δικαίωμα κίνησης και εγκατάστασης κατοχυρώνεται συνταγματικά κατ' αρχήν μόνο για τους ημεδαπούς.

Είναι πολύ σημαντικό να τονίσουμε πως η κατοχύρωση αυτής της ελευθερίας ,ιδιαίτερα με τις σύγχρονες συνθήκες που εντατικοποιούν τη διεθνή επικοινωνία, αποτελεί *conditio sine qua non* για να ασκήσει κανείς πολλά άλλα δικαιώματα και αντίστροφα. χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε το ακόλουθο παράδειγμα " Η ελευθερία εξόδου από τη χώρα διασφαλίζει την ελεύθερη ανάπτυξη της τέχνης ή της επιστήμης παρέχοντας στον καλλιτέχνη ή τον επιστήμονα τη δυνατότητα να παρακολουθεί τις εξελίξεις στον τομέα που τον ενδιαφέρει.

B. ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

I) Επιτρεπτό επιβολής γενικών περιορισμών- Απαγόρευση λήψης ατομικών διοικητικών μέτρων

Ο συντακτικός νομοθέτης επιτρέπει καταρχήν γενικής φύσης νομοθετικούς περιορισμούς της ελευθερίας κίνησης. Οι προβλεπόμενοι περιορισμοί πρέπει να είναι γενικοί και αντικειμενικοί, δεν επιτρέπεται δηλαδή να αφορούν συγκεκριμένα άτομα ή περιπτώσεις και να εισάγονται με τυπικό νόμο¹³. Η λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων απαγορεύεται.

Με την αναθεώρηση του 2001 καταργήθηκε το εδ.γ της παρ.4 του άρθρ.5 Συντ.14 και αναδιατυπώθηκε το εδ.β, έτσι ώστε η επιβολή ατομικών μέτρων περιοριστικών της ελευθερίας κίνησης να είναι πλέον δυνατή μόνο ως παρεπόμενη ποινή ,σε περίπτωση καταδίκης από ποινικό δικαστήριο. Το γεγονός ότι το Σύνταγμα απαγορεύει τη λήψη ατομικών «διοικητικών» μέτρων, δε σημαίνει ότι επιτρέπει τη λήψη ατομικών νομοθετικών μέτρων. Η συνταγματική επιταγή απευθύνεται κυριώς προς το νομοθέτη στον οποίο απαγορεύει είτε να λάβει ο ίδιος είτε να παράσχει εξουσιοδότηση στη διοίκηση για τη λήψη ατομικών μέτρων που περιορίζουν την ελευθερία διακίνησης. Η διοίκηση άλλωστε δεν θα μπορούσε, χωρίς να το προβλέπει ο νόμος, να λάβει οποιοδήποτε μέτρο αυτής της μορφής. Οποιοδήποτε λοιπόν ατομικό μέτρο, νομοθετικό ή διοικητικό, απαγορεύεται. 15

ii) Εξαιρέσεις από την απαγόρευση των «ατομικών διοικητικών μέτρων»

Η απαγόρευση των ατομικών διοικητικών μέτρων που περιορίζουν την ελευθερία κίνησης δεν είναι απόλυτη. Το Σύνταγμα προβλέπει ρητώς 16 εξαιρέσεις στις οποίες κάμπτεται η αρχή της απαγόρευσης των περιοριστικών της ελευθερίας διακίνησης μέτρων. Η απαρίθμησή τους είναι περιοριστική (numerus clausus) και δεν μπορεί ο κοινός νομοθέτης να προσθέσει άλλες.

Σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανάγκης , και μόνο για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων, είναι δυνατή η επιβολή ατομικών διοικητικών μέτρων, ύστερα από απόφαση ποινικού δικαστηρίου, όπως νόμος ορίζει. Για τη λήψη αυτών των μέτρων θα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις 17

1. «Εξαιρετική περίπτωση ανάγκης»

Θα πρέπει δηλαδή να συντρέχει μια εξαιρετική ,ασυνήθιστη και απροσδόκητη περίπτωση που να αποτελεί διακινδύνευση ενός δημοσίου συμφέροντος, π.χ. της δημόσιας τάξης .

2. «Πρόληψη αξιόποινων πράξεων»

Προκειμένου να υπάρχει η παραπάνω διακινδύνευση θα πρέπει η πράξη που αποτρέπει το ατομικό διοικητικό μέτρο να είναι αξιόποινη. Δεν απαιτείται πάντως να έχει ήδη διαπραχθεί αξιόποινη πράξη και να υπάρχει κίνδυνος επανάληψης της ίδιας ή άλλης στο μέλλον. Από την αρχή της αναλογικότητας προκύπτει πάντως ότι ανάμεσα στο συγκεκριμένο διοικητικό μέτρο αφενός και την αξιόποινη πράξη, για την πρόληψη της οποίας λαμβάνεται, και τον βαθμό κινδύνου διαπράξεως ή επαναλήψεως αυτής αφετέρου πρέπει να υφίσταται εύλογη σχέση.

3. «Απόφαση ποινικού δικαστηρίου»

Για την επιβολή ατομικών διοικητικών μέτρων απαιτείται επιπλέον(πέρα από τις ανωτέρω ουσιαστικές προϋποθέσεις) προηγούμενη δικαστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου που διαπιστώνει τον κίνδυνο διαπράξεως αξιόποινων πράξεων και παρέχει την άδεια στη διοίκηση να λάβει το ατομικό μέτρο.

Επιπλέον, είναι κατά το Σύνταγμα δυνατή η νομοθετική πρόβλεψη απαγόρευσης της εξόδου με πράξη εισαγγελέα, εξαιτίας ποινικής δίωξης , καθώς και η λήψη μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας ή της υγείας των ασθενών , όπως νόμος ορίζει.18

Η διάταξη του άρθρ.5παρ.4 μπορεί να ανασταλεί υπό τους όρους του άρθρου 48παρ.1. Εφόσον συντρέξει εφαρμογή του, είναι δυνατή η επιβολή ατομικών διοικητικών μέτρων περιοριστικών της ελεύθερης εισόδου και εξόδου από την χώρα, όπως και της ελεύθερης κίνησης και εγκατάστασης στην επικράτεια.

Γ. ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ

i) Το περιεχόμενο της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης

Το περιεχόμενο της ελευθερίας κίνησης είναι ευρύτατο. Περιλαμβάνει την κίνηση οπουδήποτε, οπουδήποτε και οποτεδήποτε.¹⁹

• Κίνηση «οπουδήποτε» σημαίνει με οποιονδήποτε τρόπο. Η νομοθεσία που ρυθμίζει τη χρήση των δημοσίων οδών από πεζούς και οχήματα και καθορίζει τους κανόνες θέσεως σε κυκλοφορία και ελέγχου των οχημάτων και απαγορεύει γενικά την κυκλοφορία οχημάτων σε ορισμένους χώρους ή ορισμένο χώρο, προσδιορίζει μάλλον παρά περιορίζει την ελευθερία κίνησης.

• Κίνηση «οποιαδήποτε» σημαίνει κίνηση σε οποιοδήποτε χώρο. Μολονότι δεν υπάρχουν απαγορευμένα τμήματα της ελληνικής επικράτειας, αυτό δεν σημαίνει ελευθερία εισόδου σε ξένα ιδιόχρηστα ακίνητα. Ο μοναδικός χωρικός περιορισμός που αναγνωρίζεται απευθείας από το Σύνταγμα αποτελεί η απαγόρευση εισόδου γυναικών στο Άγιο Όρος και η εγκατάσταση εκεί ετεροδόξων ή σχισματικών.²⁰

• Κίνηση «οποτεδήποτε» σημαίνει κίνηση σε κάθε χρόνο του έτους, της ημέρας ή της νύχτας. Περιορισμός της κίνησης με την έννοια αυτή είναι η απαγόρευση λ.χ. της κυκλοφορίας τη νύχτα. Περιορισμό αποτελεί και η απαγόρευση εισόδου οχημάτων στο «δακτύλιο» της πόλεως σε ορισμένες ημέρες ή ώρες. Γενικότερα όλοι οι κανόνες οδικής κυκλοφορίας αποτελούν περιορισμό της ελευθερίας κίνησης, απαραίτητο πάντως για να διασφαλιστεί η άσκησή της από τον καθένα.

Από την ελευθερία κίνησης απορρέει και η ελευθερία μεταφοράς, η οποία όταν γίνεται για επαγγελματικούς ή εμπορικούς σκοπούς συσχετίζεται με την οικονομική ελευθερία. Το γεγονός ότι το κράτος υποχρεούται να διασφαλίζει την «ακώλυτη άσκηση» της ελευθερίας κίνησης, όπως όλων των ατομικών δικαιωμάτων, δε σημαίνει καταρχήν ότι υποχρεούται να παρέχει και τα μέσα μεταφοράς.

Από τη φύση της ελευθερίας απορρέει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η άσκησή της δεν εξαρτάται από κρατική άδεια. Η τυχόν επιβολή υποχρέωσης δήλωσης κάθε κίνησης του προσώπου θα ήταν αντισυνταγματική γιατί θα κατέληγε στην πράξη σε τέτοια συρρίκνωση και εξασθένηση του δικαιώματος, ώστε θα έθιγε τον ίδιο τον πυρήνα μιας ελευθερίας που το Σύνταγμα διακηρύσσει ως «απαραβίαστη».

Το ελληνικό δίκαιο δεν επιβάλλει ούτε κρατική άδεια ούτε υποχρέωση δήλωσης παρά μόνο ως «μέτρο ασφάλειας», επιβαλλόμενο υπό προϋποθέσεις από ποινικό δικαστήριο.²¹

Σε περίπτωση σύγκρουσης της ελευθερίας κίνησης με άλλα ατομικά δικαιώματα, όπως λ.χ. με την ελευθερία συναθροίσεως (διαδηλώσεις, συλλαλητήρια, πορείες) το κράτος υποχρεούται να προστατεύει συγχρόνως την άσκηση και των δυο συγκρουόμενων ατομικών δικαιωμάτων, εξασφαλίζοντας π.χ. ότι ο μισός τουλάχιστον δρόμος θα παραμένει ελεύθερος στην κυκλοφορία πλάι στο συλλαλητήριο. Η ανοχή κάθε είδους «καταλήψεων»(που παρεμποδίζουν την άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων) από τις αρχές συνιστά παράβαση της συνταγματικής υποχρέωσης των οργάνων του κράτους να διασφαλίζουν την ακώλυτη άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.²²

ii) Προσδιορισμοί και περιορισμοί της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης

Ο νομοθέτης μπορεί να θέσει περιορισμούς της ελευθερίας κίνησης και

εγκατάστασης εντός της χώρας με διατάξεις γενικής και αντικειμενικής φύσεως , αρκεί να μην προσβάλλει τον πυρήνα της ελευθερίας.

Νομοθετικές διατάξεις που ορίζουν «κατοικία εκ του νόμου» π.χ. για τους δικαστικούς 23 ή τη γονική κατοικία για τον ανήλικο υπό γονική μέριμνα²⁴ περιορίζουν τη ελευθερία διαμονής και εγκατάστασης. Ειδικότερα, εντονότεροι περιορισμοί εντοπίζονται στη στρατολογική νομοθεσία.

Σε ό,τι αφορά στις διατάξεις της νομοθεσίας που ρυθμίζουν την οδική , θαλάσσια και εναέρια κυκλοφορία, που αποσκοπούν στην ασφάλεια της κυκλοφορίας, γίνεται ορθά δεκτό ότι δεν αποτελούν περιορισμούς αλλά απλούς προσδιορισμούς του δικαιώματος.

Αντισυνταγματική ωστόσο προσβολή του πυρήνα της ελευθερίας εγκατάστασης , κρίνεται η απαγόρευση δικαιοπραξιών που αφορούν ακίνητα σε παραμεθόριες περιοχές, χωρίς ειδική διοικητική άδεια.²⁵ Η γενική απαγόρευση αποτελεί κανονιστική πράξη²⁶ αντικείμενη στον πυρήνα της ελευθερίας εγκαταστάσεως. Η άρνηση χορήγησης άδειας από την άλλη πλευρά αποτελεί «ατομικό διοικητικό μέτρο» , το οποίο είναι αντισυνταγματικό σύμφωνα με άρθρο 5 παρ.4 Συντ. Τέλος, με δικαστική απόφαση μπορούν να επιβληθούν ατομικοί περιορισμοί, εφόσον του προβλέπει ο νόμος. Ο Ποινικός Κώδικας λ.χ. προβλέπει την απαγόρευση διαμονής σε ορισμένους τόπους 27 και την υποχρέωση δηλώσεως κατοικίας 28ως «μέτρα ασφαλείας», εις βάρος καταδικασθέντος προσώπου για την αποτροπή νέας αξιόποινης πράξης στο μέλλον.

iii) Η εκτόπιση

Τα «μέτρα ασφαλείας» με την έννοια που αναφέρθηκαν παραπάνω, αφορούν στο μέλλον, αν και προϋποθέτουν καταδίκη για ήδη διαπραχθείσα αξιόποινη πράξη. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο έγκειται η διαφορά προς την «εκτόπιση» που έχει καθαρά προληπτικό χαρακτήρα.

Αρχικά, ο θεσμός της εκτόπισης στόχευε στην καταπολέμηση της ληστείας και της ζωοκλοπής και ζωοκτονίας. Κατέληξε όμως να γίνει μέσο πολιτικής δίωξης. Η αναγκαστική απομάκρυνση από τον τόπο κατοικίας ή διαμονής και η αναγκαστική επανεγκατάσταση σε τόπο τον οποίο δεν επιτρέπεται να εγκαταλείψει, ισοδυναμεί ουσιαστικά με φυλάκιση «άλλου τύπου», όπου ο εκτοπισμένος διαβιώνει με τους άλλους εκτοπισμένους υπό καθεστώς κοινής κάθειρξης. Παρά το γεγονός ότι η εκτόπιση δεν αναφερόταν στα Συντάγματα του 1864/1911 και του 1952²⁹ εφαρμόστηκε ευρύτατα. Η νομολογία μάλιστα δεν έκρινε το θεσμό ως αντικείμενο στο Σύνταγμα με την αιτιολογία ότι δεν επρόκειτο για ποινή αλλά για απλό διοικητικό μέτρο ασφαλείας.³⁰

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η εκτόπιση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως περιορισμός της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης , αλλά ως στέρηση της προσωπικής ελευθερίας. Ο προληπτικός χαρακτήρας του μέτρου δε σημαίνει ότι δεν είναι ποινή, αλλά απλό διοικητικό μέτρο. Σημαίνει αντιθέτως ότι ο νομοθέτης και η διοίκηση επιβάλλουν αντισυνταγματικώς ποινή χωρίς να έχει διαπραχθεί αξιόποινη πράξη και χωρίς να έχει προηγηθεί απόφαση ποινικού δικαστηρίου. Είναι αντισυνταγματική εφόσον αντίκειται στα άρθρα 5 παρ.3 και 6 παρ1 Συντ.

Δ. ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΞΟΔΟΥ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΧΩΡΑ

i) Ελευθερία εξόδου και δημοκρατία

Η διασφάλιση της ελευθερίας εξόδου των πολιτών αποτελεί ασφαλές κριτήριο για το επίπεδο της δημοκρατίας σε μια δεδομένη χώρα. Η ελευθερία των πολιτών να εγκαταλείψουν τη χώρα τους έχει διαρκώς αυξανόμενη πρακτική και ακόμα μεγαλύτερη συμβολική σημασία.³¹ Τυραννικά καθεστώτα, φοβούμενα ομαδικές αποδημίες από την τυραννία στην ελευθερία, απαγορεύουν συχνά τη μετάβαση των πολιτών τους στο εξωτερικό. Η διασφάλιση επομένως του δικαιώματος εξόδου είναι σύμφυτη με την έννοια της δημοκρατίας. Επιπλέον, η αυξανόμενη πύκνωση των διεθνών σχέσεων σε οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο, καθιστά αναγκαία την υπερεθνική διασφάλιση του δικαιώματος εξόδου.

Η Magna Carta (1215)³² αναγνώρισε για πρώτη φορά ρητά την ελευθερία της εξόδου. Εντούτοις, η διάταξη αυτή δεν υιοθετήθηκε από τα μεταγενέστερα βρετανικά συνταγματικά κείμενα. Ούτε όμως και οι Διακηρύξεις των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη αναφέρονται στην ελευθερία της εξόδου από τη χώρα. Ο λόγος είναι ίσως η ενδοστρέφεια και η επικράτηση του εθνικισμού στον 19ο αιώνα. Εντυπωσιακή είναι αντίθετα η ρητή κατοχύρωση της ελευθερίας εξόδου στα διεθνή συμβατικά κείμενα που αναφέρονται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Οικουμενική Διακήρυξη (άρθρ. 13 παρ. 2), το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (άρθρ. 12 παρ. 2) και το Τέταρτο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρ. 2 παρ. 2).

ii) Το περιεχόμενο του δικαιώματος εξόδου

Το δικαίωμα εξόδου κάθε Έλληνα πολίτη από την Ελλάδα απορρέει από την προσωπική του ελευθερία³³ και ιδιαίτερα από την ελευθερία κίνησης, και περιλαμβάνει τόσο την προσωρινή αποδημία όσο και την οριστική μετανάστευση. Κάθε Έλληνας πολίτης που δεν τελεί υπό προσωπική ή προσωρινή κράτηση και δεν εκτίει στερητική της ελευθερίας ποινή, είναι ελεύθερος καταρχήν να εγκαταλείψει οποτεδήποτε τη χώρα.. Τα κίνητρα του προσώπου είναι αδιάφορα και το Σύνταγμα απαγορεύει ρητώς τη λήψη περιοριστικών της εξόδου ατομικών διοικητικών μέτρων. Τα πρόσωπα υπέρ των οποίων έχει ταχθεί η συνταγματική προστασία έχουν την αξίωση του σεβασμού της ελευθερίας εξόδου από όλα τα κρατικά όργανα, ανεξάρτητα από τη λειτουργία που ασκούν.³⁴

Το κράτος βέβαια από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί ούτε να επιβάλλει την έξοδο στους Έλληνες πολίτες, αφού το δικαίωμα παραμονής τους στην ελληνική επικράτεια απορρέει από την ελληνική τους ιθαγένεια.³⁵ Δεν επιτρέπεται λοιπόν ούτε η έκδοση ούτε η απέλαση ελλήνων πολιτών.³⁶ Οι θεσμοί αυτοί αφορούν αποκλειστικά τους αλλοδαπούς.

Την ελευθερία εξόδου από τη χώρα περιορίζει η απαίτηση προηγούμενης έκδοσης διαβατηρίου, η οποία δεν μπορεί να γίνεται κατά διακριτική ευχέρεια. Συνεπώς είναι αντισυνταγματικό το άρθρ. 3 ν. 2363/1953 που επιτρέπει στη διοίκηση να την αρνηθεί «δια λόγους δημοσίας τάξεως ή συμφέροντος»³⁷ Για τον ίδιο λόγο είναι αντισυνταγματική η εξάρτηση της μετάβασης των κληρικών στο εξωτερικό από άδεια της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου ή του οικείου αρχιερέως. (άρθρο 56 ν. 590/ 1977)³⁸

iii) Εξαιρέσεις

Η ελευθερία εξόδου, σε αντίθεση με το δικαίωμα εισόδου υπόκειται σε εξαιρέσεις. Η ελευθερία εξόδου ανάγεται στην προσωπική ελευθερία που περιορίζεται, «όταν και όπως ο νόμος ορίζει». Αντίθετα, το δικαίωμα εισόδου απορρέει από την ελληνική ιθαγένεια και για το λόγο αυτό δεν επιτρέπει εξαιρέσεις. Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε κατά πόσον κάποιες παλαιότερες νομοθετικές εξαιρέσεις της ελευθερίας εξόδου καλύπτονται από το Σύνταγμα.

- Οι διατάξεις που προβλέπουν ότι απλώς «επιτρέπεται» η απαγόρευση εξόδου από τη χώρα των οφειλετών του δημοσίου και του ΙΚΑ, καθώς και των διαχειριστών, διευθυνόντων συμβούλων κλπ. οφειλέτιδων εταιρειών(άρθρα 1 ν.359/1976, 27 ν. 1882/1990, 21 παρ.7ν.1902/1990), δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες συνταγματικές απαιτήσεις.³⁹ Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι στην εισηγητική έκθεση του ν.359/76 γινόταν λόγος για την καθιέρωση «δυνατότητας» απαγόρευσης εξόδου, ενώ τελικά η επιβολή του μέτρου γίνεται με απλό έγγραφο των αρμοδίων ταμειακών υπαλλήλων. Είναι Σαφές λοιπόν ότι παρέχεται η διακριτική ευχέρεια, χωρίς καμιά διασφάλιση της αναγκαιότητας και της καταλληλότητας του μέτρου στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Επιπλέον, οι διατάξεις περί απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα αντίκεινται και προς το άρθρο 12 του ΔΣΑΠΔ αφού αυτό προβλέπει ότι «καθένας είναι ελεύθερος να εγκαταλείψει οποιαδήποτε χώρα, συμπεριλαμβανομένης και της δικής του»(παρ.2). στη διεθνή θεωρία γίνεται δεκτό ότι η μη εκπλήρωση φορολογικών υποχρεώσεων δεν εμπίπτει στις εξαιρέσεις που προβλέπονται στην τρίτη παράγραφο του άρθρου.⁴⁰ Εξάλλου απορρίφθηκε από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών του Συμφώνου και το ενδεχόμενο περιορισμού της ελευθερίας αποδημίας για λόγους σχετικούς γενικότερα με την οικονομική και κοινωνική ευημερία της χώρας. Έτσι, ήταν από την αρχή σαφές στα συμβαλλόμενα κράτη ότι το άρθρο 12 ΔΣΑΠΔ απαγορεύει τους περιορισμούς της ελευθερίας αποδημίας για φορολογικούς λόγους. Η Ελλάδα άλλωστε δεν έχει διατυπώσει σχετική επιφύλαξη και συνεπώς κάθε διάταξη εθνικού νόμου περί απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα των οφειλετών του δημοσίου, είτε παρέχει διακριτική ευχέρεια σε διοικητικά όργανα είτε όχι, είναι πλέον ανεφάρμοστη σύμφωνα με το άρθρ.28 παρ. 1 Συντ.⁴¹

Το ΣτΕ θεώρησε ως αντισυνταγματική τη διάταξη του νόμου 359/1976 στην περίπτωση που δεν είναι ήδη βεβαιωμένη η οφειλή αλλά επίκειται απλώς η βεβαίωση του χρέους.⁴² Η Ολομέλεια του ΣτΕ⁴³ κατέληξε όμως στην πλήρη αποδοχή της συνταγματικότητας της διάταξης του άρθρου 1 του ν. 359/1976, «διότι ο περιορισμός αυτός της προσωπικής ελευθερίας δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο δημοσίου συμφέροντος σκοπό, οι δε προϋποθέσεις λήψεως του μέτρου καθορίζονται, όταν πρόκειται για χρέη βεβαιωμένα, κατά τρόπο γενικό και αντικειμενικό, έτσι ώστε το αρμόδιο διοικητικό όργανο να περιορίζεται απλώς στην διαπίστωση της συνδρομής των προϋποθέσεων αυτών».

Ορθότερη ωστόσο ήταν η γνώμη της μειοψηφίας, κατά την οποία «αποτελεί υπέρμετρο περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας, συνταγματικώς μη ανεκτό, η απαγόρευση εξόδου από τη χώρα οφειλετών των οποίων η οφειλή δεν έχει καταστεί αμέσως εισπράξιμη, πολύ δε περισσότερο εκείνων των οποίων η οφειλή δεν έχει καν βεβαιωθεί...».⁴⁴ Θα πρέπει να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ των φορολογικών υποχρεώσεων και της επιδιωκόμενης εξόδου από τη χώρα.

- Την ελευθερία εξόδου από τη χώρα περιορίζει η απαίτηση προηγούμενης έκδοσης

διαβατηρίου, η οποία δεν μπορεί να γίνεται κατά διακριτική ευχέρεια της διοίκησης. Συνεπώς είναι αντισυνταγματικό το άρθρο 3 ν. 2363/1953 που επιτρέπει στη διοίκηση να αρνηθεί «δια σοβαρούς λόγους δημοσίας τάξεως ή συμφέροντος»

- Για τους ίδιους λόγους είναι αντισυνταγματική η εξάρτηση της μετάβασης των κληρικών στο εξωτερικό από άδεια της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου ή του οικείου αρχιερέως.(άρθρο 56 ν. 590/1977)⁴⁵
- Ομοίως , αντισυνταγματική κρίνεται και η περιεχόμενη στην παλαιότερη στρατολογική νομοθεσία απαγόρευση εξόδου από τη χώρα Ελλήνων πολιτών που δεν έχουν εκπληρώσει την στρατιωτική τους υποχρέωση.

Ε. ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ

ι) Το περιεχόμενο του δικαιώματος εισόδου

Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να εισέλθει στη χώρα της οποίας έχει την υπηκοότητα, είναι σύμφυτο με την έννοια της ιθαγένειας και αποτελεί το πρωταρχικό δικαίωμα που απορρέει από αυτήν. Στο δικαίωμα αυτό αντιστοιχεί μια υποχρέωση διεθνούς δικαίου κάθε κράτους να δέχεται τους υπηκόους ζτου. Πράγματι κάθε άνθρωπος πρέπει να έχει μια «δική του» χώρα, στην οποία να μπορεί πάντοτε να επιστρέφει και από την οποία να μη μπορεί να απελαθεί. Είναι φυσικό και εύλογο , η χώρα αυτή να είναι η χώρα της οποίας έχει την υπηκοότητα.⁴⁶

Ιθαγένεια είναι ο δημοσίου δικαίου δεσμός ενός ατόμου προς την πολιτεία στο λαό της οποίας ανήκει.. Προσδίδεται στο άτομο από το κράτος και, επομένως, εμφανίζεται ή εξαφανίζεται μαζί με το υπό κρίση κράτος. Ο ενωτικός αυτός δεσμός μεταξύ προσώπου και πολιτείας δημιουργείται από το εσωτερικό δίκαιο κάθε πολιτείας. Ανήκει δηλαδή στην αποκλειστική αρμοδιότητα κάθε κράτους και, πρέπει να ασκείται σύμφωνα με τις Διεθνείς Συμβάσεις, τα διεθνή έθιμα και τις γενικά παραδεδεγμένες αρχές της ιθαγένειας. Ως δεσμός προς ορισμένο κράτος και όχι προς ορισμένο δίκαιο, έχει σημασία σε επίπεδο Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, κυρίως για θέματα διπλωματικής προστασίας. Στο εσωτερικό δίκαιο η διάκριση μεταξύ ημεδαπού και αλλοδαπού έχει ιδιαίτερη σημασία σε θέματα πολιτικών δικαιωμάτων και σε θέματα αστικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Έτσι τα άτομα που έχουν την ιδιότητα του ημεδαπού, έχουν λ.χ. το δικαίωμα εισόδου, διαμονής και ελεύθερης κυκλοφορίας στην επικράτεια της χώρας.⁴⁷

Ο γενικά και ανέκαθεν παραδεδεγμένος αυτός κανόνας του διεθνούς δικαίου είναι διατυπωμένος στην Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου⁴⁸, στο ΔΣΑΠΔ⁴⁹ και στο Τέταρτο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ.⁵⁰

Για την άσκηση του δικαιώματος εισόδου δεν είναι απαραίτητη η κατοχή έγκυρου διαβατηρίου, αν και αυτή αποτελεί βέβαια πλήρη απόδειξη της ελληνικής ιθαγένειας . Η ελληνική ιθαγένεια μπορεί να αποδεικνύεται και με το πιστοποιητικό της ελληνικής ιθαγένειας που εκδίδει ο πρόεδρος ή ο δήμαρχος της κοινότητας ⁵¹, καθώς και με οποιοδήποτε άλλο επίσημο έγγραφο π.χ. δελτίο ταυτότητας.

Το βάρος απόδειξης της ελληνικής ιθαγένειας το έχει η διοίκηση. Μέχρι την απόδειξη, ο ενδιαφερόμενος έχει δικαίωμα εισόδου και παραμονής στην Ελλάδα. Η επιλογή μιας αντίθετης λύσης θα ήταν ανεπιεικής και συχνά θα απαιτούσε κάτι το

αδύνατο να αποδειχθεί.⁵²

ii) Περιορισμοί- Εξαιρέσεις

Η αναθεώρηση του 2001 θα έπρεπε να είχε προβλέψει ρητά ότι οι επιτρεπόμενες εξαιρέσεις της απογορεύσεως του άρθρου 5 παρ. 4 αναφέρονται μόνο στην έξοδο, αλλά ποτέ στην είσοδο Ελλήνων πολιτών, η οποία είναι πάντοτε ανεξαιρέτα ελεύθερη. Ωστόσο η αναθεώρηση περιορίστηκε σε απλές φραστικές αναδιαρθρώσεις.⁵³

Το Σύνταγμα εν πάσει περιπτώσει, απαγορεύει ρητώς τη λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων περιοριστικών της ελευθερίας εισόδου.⁵⁴ Δεν μπορεί λοιπόν ποτέ να απαγορευθεί σε Έλληνα πολίτη η είσοδος στην Ελλάδα, είτε επιστρέφει σε αυτήν από ταξίδι, είτε έρχεται για πρώτη φορά. Είτε έρχεται για σύντομη επίσκεψη είτε για μόνιμη εγκατάσταση.

Ο Έλληνας πολίτης μπορεί ενδεχομένως κατά την είσοδό του να συλληφθεί για διάπραξη αξιόποινης πράξης ή να οδηγηθεί σε υγειονομική απομόνωση, αν είναι ύποπτος μεταδοτικού νοσήματος. Έχει όμως πάντοτε το δικαίωμα να εισέλθει στην ελληνική επικράτεια, το οποίο είναι ανεξαιρέτο, γιατί ενδεχόμενη παραβίασή του θα ισοδυναμούσε με ουσιαστική αφαίρεση της ιθαγένειας, που το Σύνταγμα καταρχήν απαγορεύει.⁵⁵

ΣΤ. ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

i) Περιεχόμενο και νομοθετική κατοχύρωση

Οι αλλοδαποί δεν αποτελούν μέρος του λαού του κράτους στο οποίο έχουν την ιδιότητα αυτή και συνεπώς δεν συμμετέχουν στη δημιουργία του κράτους αυτού, το οποίο δημιουργήθηκε από ημεδαπούς και αποβλέπει καταρχήν στην ικανοποίηση των συμφερόντων και των αναγκών των ημεδαπών.

Ο αλλοδαπός όμως αποτελεί στοιχείο ενεργό της διεθνούς κοινότητας και συμμετέχει στη λειτουργία της. Η διαρκώς αυξανόμενη πύκνωση των διεθνών σχέσεων και συναλλαγών, προϋποθέτει, όχι μόνο φυσική παρουσία (είσοδο και διαμονή) αλλοδαπών στα διάφορα κράτη, αλλά και την αναγνώριση σε αυτούς δικαιωμάτων, χωρίς τα οποία δε θα είχαν κανένα συμφέρον να λάβουν μέρος στις σχέσεις και τις συναλλαγές αυτές.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, λόγω της οικονομικής ανάπτυξης που παρουσίασαν διάφορες χώρες, διαμορφώθηκε ένα φιλελεύθερο καθεστώς που αφορούσε τους αλλοδαπούς. Ο νόμος 4310/1929 ήταν μάλλον φιλελεύθερος για την εποχή του.

Την οικονομική όμως ανάπτυξη διαδέχθηκε η οικονομική ύφεση, με αποτέλεσμα οι αλλοδαποί να μην αποτελούν πλέον αντικείμενο συζήτησης ούτε στα πιο ανεπτυγμένα κράτη.⁵⁶ Με την αντιστροφή του μεταναστευτικού ρεύματος και το μεταναστευτικό κύμα που παρουσιάστηκε τελείως απρόσμενα στην Ελλάδα και τη βρήκε ανέτοιμη να το αντιμετωπίσει, κρίθηκε αναγκαία η αναθεώρηση του ν.4310/1929 (όπως είχε συμπληρωθεί και τροποποιηθεί). Έτσι, το 1991 ψηφίστηκε ο ν.1975 «Περί εισόδου, εξόδου, παραμονής, εργασίας, απέλασης αλλοδαπών, διαδικασίας αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων και άλλες διατάξεις. Ο νόμος αυτός

είναι στο σύνολό του περιοριστικός των δικαιωμάτων των αλλοδαπών. Οι περιορισμοί βέβαια της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης των αλλοδαπών δεν είναι χωρίς όρια. Σταματά εκεί που αρχίζει να θίγεται ο πυρήνας του δικαιώματος και εκεί που θίγεται η φιλική και ανοικτή στάση της Ελλάδας έναντι της διεθνούς κοινότητας .57 Ούτε θα μπορούσαν οι περιορισμοί να συνιστούν προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή να αποτελούν φυλετικές ή άλλες διακρίσεις , απαγορευμένες από το Σύνταγμα.58. Αντιθέτως , η ευνοϊκή μεταχείριση των ομογενών αλλοδαπών όχι μόνο επιτρέπεται, αλλά και επιβάλλεται από το Σύνταγμα.59

Σπουδαία είναι ακόμη τα όρια που θέτουν στον Έλληνα νομοθέτη οι γενικώς αναγνωρισμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου και οι επικυρωμένες από τη χώρα μας διεθνείς συνθήκες , που κατά το άρθρο 28 παρ. 1 Συντ. αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν κάθε αντίθετης διάταξης νόμου.

Τα σημαντικότερα δικαιώματα των αλλοδαπών που είναι υπήκοοι των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας προβλέπονται στα ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο που υπερισχύει του ελληνικού και στηρίζεται στην απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας.

ii) Είσοδος αλλοδαπού στην ελληνική επικράτεια

Ο νόμος καθορίζει τα σημεία εισόδου και εξόδου καθώς και τη διαδικασία ελέγχου της εισόδου και εξόδου των αλλοδαπών και αναφέρει ρητά τις προϋποθέσεις για την είσοδο στην Ελλάδα των αλλοδαπών.60

Σε ό,τι αφορά στην είσοδο και την έξοδο στο ελληνικό έδαφος, αυτή γίνεται μόνο από τις ελεγχόμενες μεθοριακές διαβάσεις, που καθορίζονται με π.δ. που εκδίδεται με πρόταση των υπουργών Εξωτερικών, Εθνικής Άμυνας , Οικονομικών και Δημόσιας Τάξης και είναι συνήθως αερολιμένες, λιμένες και μεθοριακοί σταθμοί στα σύνορα της χώρας. Σε δικαιολογημένες περιπτώσεις κατεπείγοντος ή ανάγκης, είναι δυνατόν με απόφαση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης να επιτραπεί είσοδος ή έξοδος εκτός των μεθοριακών αυτών διαβάσεων.61

Κάθε άτομο που εισέρχεται ή εξέρχεται στο ελληνικό έδαφος υπόκειται σε αστυνομικό έλεγχο. Σε περίπτωση που προσπαθήσει να εισέλθει ή να εξέλθει χωρίς να τηρήσει τις νόμιμες διατυπώσεις, διαπράττει ποινικό αδίκημα που τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τριών μηνών.62 Εξαίρεση ισχύει μόνο για τους πρόσφυγες, οι οποίοι όμως υποχρεούνται να ζητήσουν την αναγνώρισή τους ως προσφύγων αμέσως μετά την παράνομη εισοδό τους, στην πλησιέστερη δημόσια αρχή στην οποία παρουσιάζονται, ή από την οποία ανακαλύπτονται.63

Είναι όμως δυνατό να γίνει απομάκρυνση του αλλοδαπού και επαναπροώθησή του στο κράτος προέλευσης ή ιθαγένειάς του, με απόφαση του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών του τόπου που διαπράχθηκε το αδίκημα και ύστερα από έγκριση του προϊσταμένου του Εισαγγελέα Εφετών.64 Πάντως , σε περίπτωση μη απομάκρυνσης του αλλοδαπού και εφόσον δεν έχει παρέλθει ένα έτος από την παράνομη εισοδό του, μπορεί να ανακληθεί η απόφαση αυτή και συνεπώς να ξαναρχίσει η ποινική δίωξη.

Όσον αφορά στις προϋποθέσεις εισόδου αλλοδαπού στη χώρα, ο νόμος προβλέπει μια σειρά αρνητικών και θετικών προϋποθέσεων. Τα κωλύματα στο πρόσωπο του αλλοδαπού που απαγορεύουν την εισοδό του65, είναι

- Αν πάσχει από μεταδοτική ασθένεια και δύναται να αποτελέσει κίνδυνο για τη δημόσια υγεία.

- Αν δε δικαιολογεί την ύπαρξη επαρκών πόρων που θα του επιτρέπουν τη διαβίωση κατά το χρόνο που ζητεί να του εγκριθεί να παραμείνει στην Ελλάδα.
- Αν διερχόμενος από την Ελλάδα δεν έχει θεώρηση εισόδου, εφόσον απαιτείται, και εισιτήριο για τη συνέχιση του ταξιδιού του, τόσο για τη χώρα προορισμού, όσο και για τις ενδιάμεσες χώρες, από τις οποίες κατ' ανάγκη θα διέλθει.
- Αν περιλαμβάνεται στον κατάλογο των αλλοδαπών για τους οποίους υπάρχει απαγόρευση εισόδου(κατάλογοι ανεπιθύμητων αλλοδαπών)
- Αν εκ των περιστάσεων συνάγεται βάσιμα ότι αποσκοπεί να παραμείνει στη χώρα μας ως μετανάστης, χωρίς ειδική έγκριση γι' αυτό, ή δύναται να αποτελέσει κίνδυνο για τη δημόσια τάξη ή την ασφάλεια της χώρας.
- Αν το χρησιμοποιούμενο ταξιδιωτικό έγγραφο δεν εξασφαλίζει την επάνοδό του στη χώρα προέλευσης ή καταγωγής του.

Οι θετικές προϋποθέσεις από την άλλη πλευρά⁶⁶ είναι οι εξής

- Να κατέχει κανονικό και ισχύον διαβατήριο ή άλλο ταξιδιωτικό έγγραφο.
- Να έχει έγκυρη και ισχύουσα θεώρηση εισόδου (visa), εφόσον αυτή απαιτείται. Δηλαδή εφόσον δεν υπάρχει διμερής ή πολυμερής Σύμβαση που να τον απαλλάσσει.(Συνθήκη Schengen για διευκόλυνση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων στο πλαίσιο αυτής με την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων και τη διατήρηση των εξωτερικών μόνο συνόρων των Κρατών μερών που έχουν πλήρως ενταχθεί σε αυτήν, των οποίων η επικράτεια θεωρείται ενιαίος χώρος.⁶⁷)

Για την είσοδο αλλοδαπού στη χώρα, θα πρέπει να συντρέχουν στο πρόσωπό του οι θετικές προϋποθέσεις, και ταυτόχρονα να μη συντρέχει κάποια αρνητική προϋπόθεση. Πάντως, ο Υπουργός Δημόσιας τάξης δύναται να επιτρέπει την είσοδο παρά την ύπαρξη κωλύματος, για σπουδαίους λόγους δημοσίου συμφέροντος ή ανώτερης βίας ή διευκόλυνσης κίνησης ελληνικού πλοίου, η οποία δεν μπορεί να εξυπηρετηθεί με άλλους τρόπους.

iii) Πρόσφυγες και πολιτικό άσυλο

Από τον κανόνα ότι ο αλλοδαπός δεν έχει έννομη αξίωση εισόδου στην Ελλάδα(με εξαίρεση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων κατά το άρθρο 48 ΣυνθΕΟΚ) αποκλίνουν εν μέρει οι περιπτώσεις των προσφύγων και αυτών που ζητούν πολιτικό άσυλο.

Από τη διάταξη του άρθρου 108 εδ.1 Συντ.68απορρέει υποχρέωση του κράτους να δεχθεί και Έλληνες ομογενείς που έρχονται στην Ελλάδα ως πρόσφυγες και να μεριμνήσει γι' αυτούς.

Η σπουδαιότερη πηγή του γενικού δικαίου των προσφύγων είναι η διεθνής σύμβαση της Γενεύης του 1951 όπως τροποποιήθηκε με το πρωτόκολλο του 1967. Η νομολογία ακολουθεί τον εκεί αναφερόμενο ορισμό του πρόσφυγα⁶⁹, δηλαδή του προσώπου που λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα ή στην οποία συνήθως διαμένει και δεν μπορεί ή λόγω του φόβου αυτού, δεν επιθυμεί να

απολαύει της προστασίας της χώρας αυτής ή να επιστρέψει σ' αυτήν.⁷⁰
Οι πρόσφυγες δεν έχουν δικαίωμα εισόδου και εγκατάστασης στην Ελλάδα.
Ανεξάρτητα όμως από το πώς εισήλθαν στη χώρα, η αίτησή τους να αναγνωριστούν ως πρόσφυγες κοινοποιείται στον εκπρόσωπο στην Ελλάδα του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες και κρίνεται από ειδική διοικητική επιτροπή στην οποία μπορεί να παραστεί τόσο ο αιτών όσο και ο εκπρόσωπος του Ύπατου Αρμοστή.

Το Συνταγμά μας δεν περιέχει διατάξεις ούτε για το πολιτικό άσυλο. Κατά τις συζητήσεις της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής δήλωσε ο Υπουργός Δικαιοσύνης ότι η διάταξη του άρθρου 5 παρ.2 υποπαρ.271 περιέχει και την απαγόρευση αρνήσεως ασύλου σε αλλοδαπό ου διώκεται για την δράση του υπέρ της ελευθερίας. Το κείμενο ωστόσο του Συντάγματος δεν επιτρέπει τέτοια αναλογική ερμηνεία.⁷²
Νομολογία σε θέματα ασύλου άρχισε να διαμορφώνεται το 1985, όπου το Συμβούλιο της Επικρατείας για πρώτη φορά αντιμετώπισε το ζήτημα βάσει του δικαίου των προσφύγων με την απόφαση 830/1985.
Η σύμβαση ασυλίας του Δουβλίνου στοχεύει στην εναρμόνιση της πολιτικής ασύλου των κρατών μελών στην προοπτική της κατάργησης των εσωτερικών τους συνόρων.⁷³

iv) Έξοδος αλλοδαπού από τη χώρα

Ο νόμος δεν προβλέπει ειδικές προϋποθέσεις για την έξοδο του αλλοδαπού, όμως ισχύει η γενική υποχρέωση εξόδου του μόνο από τις ελεγχόμενες μεθοριακές διαβάσεις⁷⁴ και αφού υποβληθεί στον προβλεπόμενο αστυνομικό έλεγχο.⁷⁵
Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο αλλοδαπός κατά την έξοδό του πρέπει να αποδείξει κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο την ταυτότητά του, είτε με έγκυρο διαβατήριο, είτε με χορηγούμενο από τις ελληνικές υπηρεσίες δελτίο ταυτότητας και άδειας παραμονής αλλοδαπού, είτε σε εξαιρετικές περιπτώσεις και με άλλο τρόπο (βεβαίωση προξενικής αρχής της χώρας του σε περίπτωση απώλειας του διαβατηρίου και αδυναμίας έκδοσης νέου)⁷⁶

Πάντως η έξοδος αλλοδαπού από την Ελλάδα δεν μπορεί να απαγορευθεί, παρά μόνο στην περίπτωση που έχει καταδικαστεί από ελληνικό δικαστήριο και δεν έχει τελέσει την ποινή του ή διώκεται για ποινικό αδίκημα και του έχει επιβληθεί ο περιοριστικός όρος της απαγόρευσης εξόδου, ή τέλος υπάρχει ληξιπρόθεσμη οφειλή του έναντι του Ελληνικού Δημοσίου.

Εκ του νόμου υποχρέωση εξόδου έχει ο αλλοδαπός όταν λήξει ο χρόνος της άδειας παραμονής, εκτός αν ζητήσει εγκαίρως να λάβει άδεια περαιτέρω παραμονής. Αν δεν αποχωρήσει εγκαίρως, τιμωρείται και μπορεί να απελαθεί.⁷⁷

iv) Απέλαση και έκδοση

Η απέλαση είναι η βίαιη απομάκρυνση του αλλοδαπού από το ελληνικό έδαφος όπου είχε τη διαμονή του, εφόσον συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις και σύμφωνα με την προβλεπόμενη διαδικασία.

Μόνο αλλοδαποί υπόκεινται σε απέλαση και όχι ημεδαπό. Περιορισμός ως προς το αν ο αλλοδαπός είναι ομογενής ή αλλογενής δεν υπάρχει. Επίσης δεν απελαύνεται ο αλλοδαπός ο οποίος έχει αναγνωριστεί ως πρόσφυγας, εκτός αν ανακληθεί η αναγνώρισή του αυτή.⁷⁸ Τα άρθρο 28 ν. 1975/1991 εξαιρεί επίσης τους ανηλίκους των οποίων η γονική οικογένεια διαμένει στην Ελλάδα, τη μητέρα ημεδαπού

ανηλίκου με τον οποίο συγκατοικεί και τον οποίο διατρέφει, ή τον γονέα ημεδαπού ανηλίκου ο οποίος έχει τη γονική μέριμνα. Ακόμη, εξαιρεί τους υπερήλικες, αλλά μόνο εφόσον δεν συντρέχει λόγος απέλασης που να αφορά την εθνική ασφάλεια της χώρας.

Παρά το γεγονός ότι δεν αναφέρεται ρητά στο νόμο, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι εξαιρούνται και τα βαρέως ασθενούντα πρόσωπα των οποίων κινδυνεύει σοβαρά η υγεία και η ζωή τους λόγω της μετακίνησης, για το χρονικό διάστημα που υπάρχει αυτός ο κίνδυνος και εφόσον η παρουσία τους στο ελληνικό έδαφος δεν προκαλεί μεγαλύτερους κινδύνους για τη δημόσια τάξη ή την εθνική ασφάλεια της χώρας. Στην περίπτωση αυτή η απέλασή τους θα εθεωρείτο ως απάνθρωπη μεταχείριση που απαγορεύεται από την ΕΣΔΑ 1950.⁷⁹

Η απέλαση του αλλοδαπού δεν είναι υποχρεωτική αλλά δυνητική για τις ελληνικές αρχές, δηλαδή έχουν τη δυνητική ευχέρεια να την απαγγείλουν εφόσον κρίνουν ότι αυτό επιβάλλεται για λόγους δημοσίου συμφέροντος, υπό την προϋπόθεση ότι συντρέχει μια από τις παρακάτω προϋποθέσεις (άρθρ. 27 παρ. 2 ν. 1975/1991)⁸⁰

- Καταδικάστηκε ο αλλοδαπός σε κάθειρξη ή φυλάκιση από το αρμόδιο ποινικό δικαστήριο, το οποίο όμως δεν απάγγειλε και τη δικαστική απέλαση κατά το άρθρο 74 Π.Κ.81 Η απέλαση εκτελείται μετά την έκτιση της ποινής του καταδικασθέντος.
- Έχει παραβεί τις διατάξεις του νόμου περί των αλλοδαπών, δηλαδή δεν έχει άδεια παραμονής, ή την έλαβε κατά τρόπο καταχρηστικό, ή η άδεια έληξε και δεν ανανεώθηκε, ή παραβαίνει τις υποχρεώσεις από την άδεια παραμονής ή την άδεια εργασίας ή τους περιορισμούς που του έχουν επιβληθεί.

- Αν χωρίς να παραβιάζει το νόμο, η παρουσία του στην Ελλάδα κρίνεται επικίνδυνη για τη δημόσια τάξη ή την ασφάλεια της χώρας ή τη δημόσια υγεία.

Για την απέλαση των προσφύγων τα άρθρα 32 και 33 της Σύμβασης της Γενεύης Προβλέπουν ιδιαίτερες προϋποθέσεις και διαδικασίες. Σε ιδιαίτερους περιορισμούς υπόκειται επίσης η απέλαση κοινοτικών αλλοδαπών, των υπηκόων δηλαδή των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Ακούσια απομάκρυνση από την Ελλάδα επιφέρει και η έκδοση σε άλλη χώρα προσώπου που διώκεται ή καταδικάστηκε σε ορισμένες ποινές από το δικαστήριο της χώρας αυτής. Η έκδοση μπορεί να γίνει εκουσίως, αν ο εκδιδόμενος συναινεί ρητώς στην παράδοσή του προς το εκζητούν κράτος.⁸²

Το Σύνταγμα απαγορεύει ρητά την ακούσια έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας.⁸³ Είναι βέβαια προφανής η ασάφεια του όρου, η οποία καθιστά δυσεφάρμοστη τη διάταξη, δεδομένου ότι η κατάφαση των προϋποθέσεων της συνεπάγεται ουσιαστικά πολιτική επιδοκιμασία της δράσης του εκζητούμενου. Θα πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι, και χωρίς επίκληση της διάταξης αυτής, η έκδοση αλλοδαπού με βάση την ευρωπαϊκή σύμβαση έκδοσης του 1957 αποκλείεται αν η σχετική αίτηση έχει υποβληθεί με σκοπό να διωχθεί το άτομο για τα φυλετικά, θρησκευτικά, πολιτικά ή εθνικά φρονήματά του ή η θέση του διατρέχει κίνδυνο να επιδεινωθεί εξαιτίας τους. Περαιτέρω, κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, το άρθρο 3 ΕΣΔΑ απαγορεύει στα συμβαλλόμενα κράτη να προχωρήσουν σε έκδοση ενός προσώπου σε χώρα όπου υπάρχουν σοβαροί λόγοι να πιστεύει κανείς ότι το πρόσωπο αυτό θα υποβληθεί σε βασανιστήρια ή σε μεταχείριση ή ποινή απάνθρωπη ή εξευτελιστική.⁸⁴

Z. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Η ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης συμπληρώνει μαζί με την προσωπική ασφάλεια την προσωπική ελευθερία με τη στενή έννοια. Η σημασία και η αξία της κατοχύρωσης της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης είναι μεγάλη και εκφράζει θα λέγαμε ένα βαρόμετρο δημοκρατίας και κράτους δικαίου.

Αξιοσημείωτη και εντυπωσιακή είναι άλλωστε η κατοχύρωσή της στα διεθνή συμβατικά κείμενα που αναφέρονται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ρητή αυτή διασφάλιση είναι άμεση συνέπεια της διαρκούς πύκνωσης των διεθνών σχέσεων σε οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο που δημιούργησε την ανάγκη υπερεθνικής διασφάλισης της ελευθερίας κινήσεως.

Η νομοθετική κατοχύρωση και οι προβλεπόμενοι περιορισμοί της ελευθερίας κίνησης, πέρα από τις θεωρητικές εκτιμήσεις στις οποίες μας επιτρέπουν να προβούμε, εδράζονται στο πλέγμα των θεμελιωδών σχέσεων του ατόμου με το κράτος – φορέα της εξουσίας. Μόνιμος δε και αντικειμενικός σκοπός παραμένει, μέσα στο πλέγμα αυτών των σχέσεων, η προστασία του ανθρώπου, της αξίας και της προσωπικότητάς του.

H. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Ι., Είσοδος – Έξοδος – Παραμονή των αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια, Ελληνική Εταιρεία Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, Το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών στην Ελλάδα, Επιστημονική ημερίδα Αθήνα 9/5/1994, Αθήνα 1995

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο Ατομικά Δικαιώματα Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1991

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο Ατομικά Δικαιώματα Γ', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002

ΛΗΞΟΥΡΙΩΤΗΣ Ιωάννης Δ., Το νομικό καθεστώς του μετανάστη μισθωτού στην Ελλάδα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1998

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γεώργιος, Η ελευθερία της αποδημίας, Εκδόσεις Σάκκουλα Θεσσαλονίκη – Αθήνα 1976

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ – ΠΑΣΙΑ Ζωή, Δίκαιο Ιθαγένειας, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα –

Θεσσαλονίκη, 4η Έκδοση 2000

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ- ΠΑΣΙΑ Ζωή –ΚΟΛΙΟΥ- ΚΕΡΑΜΕΩΣ Ζωή, Βασικοί Νόμοι Δικαίου Καταστάσεως Αλλοδαπών, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη

ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος Ε. , Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2003

ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κώστας Χ. , Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2η Έκδοση Αναθεωρημένη και Συμπληρωμένη 2002

Θ. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι) ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

ΣτΕ 1815/52

ΣτΕ 591/1976, Νο Β 1976 σ. 1089

ΣτΕ 2313/76

ΣτΕ 2336/1980, ΤοΣ 1981, 439

ΣτΕ 3180/84, Τμ. Δ'

ΣτΕ 830/85

ΣτΕ 2858/85 Ολομ., ΤοΣ 1986,88

ΣτΕ 2252/86(Τμ.Δ'), ΤοΣ 1987, 348

II.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

« Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ»

Άρθρο 5 παρ. 4 Συντ.

Άρθρο 12 ΔΣΑΠΔ 1966

Άρθρο 3 Τετάρτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ 1963

Άρθρο 13 Οικουμενικής Διακήρυξης 1948

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι μια κοινή σε όλους τους ανθρώπους γλώσσα. Τα ατομικά δικαιώματα μεταβάλλουν τον ιδιώτη από απλό υπήκοο σε πολίτη, από αντικείμενο σε υποκείμενο δικαίου και συγχρόνως περιορίζουν αντίστοιχα την κρατική εξουσία.

Η νομοθετική κατοχύρωση της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης διασφαλίζει την προσωπική ελευθερία του ατόμου και αποτελεί βαρόμετρο της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου σε μια δεδομένη χώρα.

Η ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης των Ελλήνων πολιτών στην ελληνική επικράτεια, το δικαίωμα εισόδου Ελλήνων πολιτών στην Ελλάδα, η δυνατότητα εξόδου Ελλήνων πολιτών από τη χώρα, το δίκαιο των αλλοδαπών, καθώς και η δυνατότητα επιβολής περιοριστικών των παραπάνω ελευθεριών μέτρων, αποτελούν τα ζητήματα που θέτει η μελέτη του ατομικού δικαιώματος της ελευθερίας κίνησης και εγκατάστασης.